

2. EKONOMSKI RAST I IZVOZ

1. UVODNE NAPOMENE

Osnovna svrha ovog rada je u razmatranju uloge izvoza kao determinante ekonomskog rasta, posebice za male otvorene ekonomije. Tranzicijske ekonomije zajednički karakteriziraju neka, relativno nepovoljna kretanja u bilanci plaćanja sa inozemstvom. Na primjer, evidentan je kontinuirani pad ili stagnacija fizičkog obujma izvoza; pogoršana je struktura izvoza, jer je značajno smanjen udjel industrijskog izvoza u ukupnom izvozu; ostvareni su vanjskotrgovački deficiti; te deficiti u tekućoj podbilanci bilance plaćanja, koji se financiraju suficitom u kapitalnoj podbilanci. Kao posljedica ovakvih kretanja, zabilježen je autonomni i konstantan rast službenih deviznih rezervi kod centralnih banaka, a u uvjetima politika stabilnih tečajeva i niskih stopa inflacije. Ovakva kretanja impliciraju potrebom (re)definiranja uloge i značenja izvoza u dugoročnom ekonomskom rastu, posebice kod tranzicijskih ekonomija.

Determinante dugoročnog ekonomskog rasta predstavljaju područje od vrlo velikog interesa ekonomske znanosti. U ovom radu se daje kratki pregled postojećih teorija rasta, "neoklasične teorije rasta" i "novih, endogenih teorija rasta". Nakon toga, analiziraju se rezultati empirijskih istraživanja uloge izvoza, odnosno "otvorenosti privrede", kao jedne od vrlo važnih determinanti dugoročnog ekonomskog rasta. Potpuni odgovor na pitanje što determinira ekonomski rast - unatoč svih dosadašnjih teoretskih i empirijskih istraživanja - još uvijek nije moguće dati. Osnovna teza ovog rada bila bi u tome da je izvoz, odnosno "otvorenost privrede" jedna od najvažnijih determinanti dugoročnog ekonomskog rasta. Povezanost izvoza i ekonomskog rasta, analizira se u kontekstu tzv. "novih teorija rasta". Kratki pregled postojećih teorija rasta, služi kao uvod u analizu rezultata različitih empirijskih istraživanja. Analizira se i povezanost makroekonomskih politika sa ekonomskim rastom, s obzirom

na temeljnu postavku endogenih teorija rasta da je ekonomski rast koreliran i sa vođenjem odgovarajućih nacionalnih makroekonomskih politika.

2. NEOKLASIČNA TEORIJA RASTA

Neoklasični model rasta razvili su Solow i Swan 1956. godine. Ovaj model smatra se začetkom moderne teorije rasta¹. Temeljna distinkcija između ovog modela rasta i klasičnog, Harrod-Domarovog modela, bila bi u supstitibilnosti proizvodnih faktora, kapitala i rada. Naime, u Harrod-Domarovom modelu rasta pretpostavljen je fiksni odnos kapitala i rada. Glavne implikacije Solowljevog modela sadržane su u osnovnoj jednažbi akumulacije kapitala:

$$\Delta k = sy - (n + \delta) k$$

Ovdje k predstavlja kapital po stanovniku; s stopu štednje po stanovniku; n egzogeno određenu stopu rasta stanovništva, a δ stopu amortizacije fizičkog kapitala. Navedena jednakost pokazuje da je stopa rasta kapitala (Δk) po stanovniku jednaka stopi rasta štednje po stanovniku (sy), umanjenoj za dio koji treba izdvojiti kako bi se kapitalom opremili novi pripadnici radne snage (nk), te kako bi se zamijenio otpisani dio kapitala (δk). Dugoročna ravnoteža postići će se kada odnos kapitala i rada dosegne točku u kojoj je štednja po stanovniku upravo jednaka potrebnoj štednji da se opreme novi pripadnici radne snage i da se zamijeni otpisani kapital. Ako je prisutan tehnološki progres, neoklasični model rasta predviđa da će se i proizvodnja i količina fizičkog kapitala povećavati po stanovniku po egzogeno utvrđenoj stopi tehnološkog progresa. Povećavanje štednje i investicija ne dovodi do kontinuiranog povećanja stope rasta kapitala ili proizvodnje u neoklasičnom modelu, zbog opadajućih marginalnih prinosa kapitala, kao faktora proizvodnje.

¹ Opširniji opis osnovnog neoklasičnog modela rasta i ostalih, novijih teorija rasta može se naći, na primjer, u Barro i Sala-i-Martin (1995).

Tako je stabilni ekonomski rast moguć samo putem egzogenog tehničkog progresa. Ako sve zemlje imaju pristup istoj tehnologiji, tada će i stope ekonomskog rasta svih zemalja konvergirati. Zaključak o konvergenciji stopa rasta, u neoklasičnoj teoriji rasta, vrlo je važan za našu daljnju analizu endogenih teorija rasta.

Neoklasični model je omogućio popularnu empirijsku metodu analize determinanti ekonomskog rasta, tzv. "sources-of-growth methodology". Ova metoda analize, koristi agregatnu proizvodnu funkciju u dekompoziciji rasta u "doprinos" iz različitih "izvora". Metoda procjene doprinosa kapitala i rada, općenito je prihvaćena. Postoji niz empirijskih studija o determinantama rasta koje se temelje na toj metodi analize. Međutim, valja istaknuti da zbir doprinosa rastu ovih dvaju proizvodnih faktora nije jednak ukupnom rastu. Razlika pokazuje efikasnost korištenja proizvodnih faktora i zove se "ukupna faktorska produktivnost", koja je često nazivana tehničkim progresom. Agenor i Montiel (1996) navode rezultate nekih novijih istraživanja na temelju "sources-of-growth" metodologije. Prema analizi Chenerya iz 1986. godine, za grupu zemalja u razvoju u razdoblju od 1960-tih do 1980-tih godina, prosječni doprinos kapitala rastu iznosio je 40%, a za industrijske zemlje 30%, što indicira na značajno opadajući marginalni prinos kapitala.

Analiza Međunarodnog monetarnog fonda (1993 World Economic Outlook, tablica na str. 48.), indicira da je prosječni doprinos kapitala za veću skupinu zemalja u razvoju u razdoblju od 1970. do 1980. godine, bio najvažnija determinanta rasta, te da je doprinos rastu, "ukupne faktorske produktivnosti" i rada podjednak. Na primjer, u razdoblju 1987-1991. trendna stopa rasta BDP-a za sve analizirane zemlje (definirana kao trogodišnji pomični prosjek realnog BDP-a) iznosila je 4.3% godišnje. Dekompozicija rasta, pokazuje da je doprinos kapitala toj stopi rasta bio 1.7%; rada 1.2% i ukupne faktorske produktivnosti 1.5% godišnje. Ovdje treba napomenuti da postoje i bitne razlike po pojedinim regijama, odnosno grupama zemalja. U nastavku se daje prikaz doprinosa rastu po grupama zemalja, mjereno njihovim razvojnim performansama, prema podacima MMF-a (1993 WEO).

Tablica 1.
ZEMLJE U RAZVOJU: DOPRINOS RASTU TREND A BDP-a

	1971-91.	1971-81.	1987-91.
Sve zemlje u razvoju			
Trend BDP-a	5,2	6,0	4,3
Doprinos kapitala	2,5	3,1	1,7
Doprinos rada	1,3	1,6	1,2
Ukupni faktor produktivnosti	1,3	1,3	1,5
Po rastu			
Visoki rast			
Trend BDP-a	7,2	7,5	6,9
Doprinos kapitala	3,4	3,7	3,0
Doprinos rada	1,3	1,6	1,1
Ukupni faktor produktivnosti	2,5	2,2	2,8
Srednji rast			
Trend BDP-a	4,2	5,5	3,2
Doprinos kapitala	2,1	3,0	1,0
Doprinos rada	1,5	1,8	1,3
Ukupni faktor produktivnosti	0,7	0,7	0,9
Niski rast			
Trend BDP-a	2,2	3,4	0,6
Doprinos kapitala	1,2	1,9	0,2
Doprinos rada	0,9	1,0	1,1
Ukupni faktor produktivnosti	-	0,4	-0,7

Do sličnih rezultata došao je i Elias u svojem istraživanju iz 1992. godine, na primjeru sedam latinskoameričkih zemalja u razdoblju 1940-1985. godine. Rast outputa iznosio je prosječno 5.3% godišnje. Doprinos rada iznosio je prosječno 1.3%; kapitala 2.5%, a tehnološkog progresa 1.5%. To bi značilo da je doprinos kapitala rastu outputa bio najveći i iznosio je 47% od stope rasta, a doprinos rada i ukupne faktorske produktivnosti bili su otprilike podjednaki².

² Interesantna empirijska provjera temeljnih pretpostavki Solow-Swanovog modela determinanti ekonomskog rasta na temelju vremenskih serija za 98 zemalja u razdoblju 1960-1985. može se naći u Knight, Loayza i Villanueva (1993).

3. NOVE TEORIJE RASTA

"Nove teorije rasta" ili tzv. "endogene teorije rasta" razlikuju se od neoklasične teorije rasta prije svega po naglašavanju da je ekonomski rast endogeni rezultat ekonomskog sistema, a ne snaga izvan njega. Osnovna pretpostavka modela endogenog rasta, pretpostavka je konstantnog ili rastućeg prinosa kapitala. Vrlo intenzivan rad na razvoju "novih teorija rasta" i nadalje je prisutan, te se ne može smatrati završenim. Moguće je izdvojiti nekoliko osnovnih grupa modela. Klasifikacija ovih modela rasta razlikuje se kod pojedinih teoretičara iz oblasti teorije rasta ili iz oblasti ekonomike razvoja.

Prema Barro i Sala-i-Martin (1995), moguće je izdvojiti tri grupe endogenih teorija rasta³. U prvom pristupu, koji su razradili Romer (1986), Lucas (1988, 1993) i Scott (1991), nove investicije dovode do tehnološkog procesa u obliku "učenja putem rada" sa konstantnim prinosima na razini pojedinog poduzeća, ali sa rastućim prinosima na razini ekonomije. Zahvaljujući ljudskom kapitalu, u model su ugrađeni rastući prinosi, kao i mogućnost neograničenog rasta. Drugi pristup analizi endogenog rasta, veće je značenje dao "istraživanju i razvoju". I u ovim modelima, koje su razvili Romer (1990), Grossman i Helpman (1990), te Aghion i Howitt (1992), postoji neki oblik eksternalija. U okviru treće grupe modela, rast je isključivo posljedica akumulacije kapitala, pri čemu je kapital šire definiran, te uključuje ljudski i neljudski (fizički) kapital. Ove modele razvili su Becker, Murphy i Tamura (1990); Jones i Manuelli (1990); King i Rebelo (1990), te Rebelo (1991).

Drugačija klasifikacija endogenih modela rasta, može se naći kod Agenora i Montielia (1996). U prvoj grupi modela, pretpostavlja se prisutnost eksternalija i konstatnih prinosa. Druga grupa modela, posebnu pažnju pridaje akumulaciji ljudskog kapitala, a treća grupa najnovijih modela, pažnju pridaje odnosu između ekonomskog rasta i financijskog razvoja.

³ Ova klasifikaciju teorija rasta korištena je i u Mervar (1996a), kojoj sam izuzetno zahvalan na korisnim sugestijama i pomoći u istraživanju nekih aspekata teorija rasta.

U prvoj grupi modela, postoje dva osnovna pristupa. Prvi model rasta, kojeg je koncipirao Rebelo (1991), poznatiji je pod nazivom AK model. U tom modelu kapital je šire definiran i sastoji se od fizičkog i ljudskog kapitala. Proizvodna funkcija je linearna, indicira na konstantne prinose kapitala, a ne opadajuće prinose kao kod neoklasičnog modela rasta. Važne implikacije AK modela bile bi u tome da - za razliku od neoklasičnog modela - porast stope štednje utječe na porast stope rasta po stanovniku. Također, AK model implicira zaključak da nerazvijene zemlje - uz isti stupanj tehnologije kao i ostale zemlje - uvijek imaju stopu rasta podjednaku razvijenim zemljama, bez obzira na inicijalnu razinu dohotka. Znači, AK model ne predviđa konvergenciju, čak i uz korištenje iste tehnologije i sličnu stopu štednje. Empirijske studije pozitivno su testirale ovu postavku AK modela. Drugi pristup endogenom rastu, bio je uvođenje eksternalija u proces ekonomskog rasta. U većini modela, eksternalije su pretpostavljene u obliku tehnološkog znanja, koje je na raspolaganju svim poduzećima, koja to znanje koriste u razvoju novih proizvodnih procesa. Kao izuzetak, Lucas (1988) pretpostavlja eksternalije kao proces javnog učenja, kada povećana razina ljudskog kapitala, utječe na produktivnost svih faktora proizvodnje. Barro (1990), pak, povezuje eksternalije sa javnim investicijama.

Drugu grupu modela karakteriziraju, također, dva temeljna pristupa. Najpoznatiji teoretičar endogenog rasta uslijed akumulacije ljudskog kapitala jest Lucas (1988). Temeljna postavka modela je da je individualni radnik više produktivan - bez obzira na razinu vlastitog znanja - ako ostali radnici imaju viši ljudski kapital. Vrlo pojednostavljena interpretacija ovog modela rasta bila bi da je ravnotežna stopa rasta niža od optimalne stope rasta, uslijed nedovoljnog investiranja u ljudski kapital u uvjetima potpune konkurentnosti. Ako ravnotežna stopa rasta zavisi od investicija u ljudski kapital, to implicira da bi vladina politika trebala poticati investicije koje će podići ravnotežnu stopu rasta na razinu optimalne stope rasta. Alternativni pristup endogenom rastu formulirao je Romer (1986). Njegov pristup karakterizira pretpostavka da izvor eksternalija nije razina ljudskog kapitala, već da je to razina znanja. Ovaj teorijski pristup uzima se kao pokušaj endogenog determiniranja stope tehnološkog progressa. U

daljnjem radu, Romer (1990) je konstruirao model koji se temelji na podjeli "sektora istraživanja" i sektora "ostale privrede".

Treća grupa modela, relativno je novijeg datuma, te oni razmatraju odnos između financijskih faktora i ekonomskog rasta. Poseban model formulirao je Pagano (1993). Glavne implikacije Paganovog modela sadržane su u osnovnoj jednadžbi,

$$g = s \mu A - \delta$$

gdje se mogu uočiti različiti "kanali" kroz koje financijski razvoj može utjecati na ekonomski rast. Prvo, financijski razvoj može povećati stopu štednje, s . Drugo, može se povećati A , odnosno marginalna produktivnost kapitala. Treće, može se povećati udjel štednje alocirane u investicije, odnosno μ . Ovaj fenomen, inače, u recentnijoj anglosaksonskoj literaturi naziva se "conduit effect".

Ovaj kratki pregled postojećih teorija rasta, služi kao uvod u analizu rezultata različitih empirijskih istraživanja poduzetih sa ciljem da se ispituju determinante dugoročnog ekonomskog rasta.

4. REZULTATI EMPIRIJSKIH TESTOVA

Značajan dio suvremene empirijske literature sadrži regresijske jednadžbe prosječne stope rasta BDP-a i različitih eksplanatornih varijabli. Empirijske analize nastoje izolirati varijable, koje se mogu kvantificirati i koje onda služe kao aproksimacija za opisivanje željenih stopa ekonomskog rasta. Varijable koje se koriste uključuju najčešće investicije, posebno u ljudski kapital, udjele investicija i javne potrošnje u realnom BDP-u, ekonomsku otvorenost privrede, kao i indikatore socijalno-političke stabilnosti.

U Mervar (1996)⁴, dat je prikaz relativno novijih radova iz ovog područja i njihovih osnovnih rezultata. Ovdje su na sažeti način

⁴ Tabela 1 - "Pregled rezultata regresijskih analiza ekonomskog rasta", str. 26 - 28.

predstavljani noviji empirijski radovi iz oblasti teorije rasta. Detaljnija eksplikacija ovih empirijskih analiza nije predmet ovog rada. Iz pregleda radova vidljiva su određena ograničenja rezultata različitih empirijskih istraživanja. Na primjer, u istraživanjima se koriste različiti uzorci zemalja, primjenjuju se različita vremenska razdoblja na koja su istraživanja aplicirana, te se primjenjuju različite eksplanatorne varijable. Sve to inducira različitost rezultata različitih empirijskih istraživanja. Inače, većina radova odnosi se na modele rasta u kojima je varijabla uvjetne konvergencije⁵ kombinirana sa dodatnim eksplanatornim varijablama.

Temeljni zaključci - na osnovi prikazanih regresijskih jednadžbi - bili bi da je ekonomski rast povezan sa visokom štednjom i investicijama, posebno investicijama u ljudski kapital; niskom javnom potrošnjom; *izvoznom orijentacijom* i stabilnim socijalno-političkim sistemom. Ovdje je, međutim, potrebno iznijeti jedan od zaključaka (Mervar, 1996), koji je važan za uži predmet našeg istraživanja, a to je da je "ekonomska otvorenost" obično nesignifikantna, ali "da vjerojatno djeluje kroz druge varijable". Izvozna orijentacija je, dakle, povezana sa ekonomskim rastom.

U cilju dodatne verifikacije rezultata različitih empirijskih testova, posebno je zanimljiva empirijska analiza Međunarodnog monetarnog fonda, na temelju ekonomskog rasta postignutog u zadnje dvije dekade, a na primjeru veće skupine zemalja. Rezultati ove empirijske analize MMF -a prezentirani su u slijedećoj tablici.

⁵ Solowljev model pretpostavlja konvergenciju stopa rasta. Bezuvjetna konvergencija - u neoklasičnom modelu - implicira da je korelacija između stope rasta realnog BDP-a po stanovniku i inicijalne, početne razine realnog dohotka po stanovniku negativna. Drugim riječima, što je niža početna razina realnog dohotka po stanovniku, to je viša odgovarajuća stopa rasta. Pojam uvjetne konvergencije znači da neka privreda ima više stope ekonomskog rasta, što je njezin inicijalni dohodak udaljeniji od njezinog dugoročnog cilja. Barro i Sala-i-Martin (1992), utvrdili su da je korelacija između stope rasta realnog BDP-a po stanovniku i inicijalne, početne razine realnog dohotka po stanovniku pozitivna, a ne negativna, iako je statistički insignifikantna. Brzina uvjetne konvergencije, β , procijenjena je u visini od oko 2% godišnje (Barro i Sala-i-Martin, 1991).

Tablica 2.
ZEMLJE U RAZVOJU: KARAKTERISTIKE EKONOMSKOG RASTA

	- u % p.a. -		
	1971-92.	1971-81.	1982-92.
Sve zemlje u razvoju			
Realni rast BDP-a	5,0	5,7	4,2
Realni rast BDP-a per capita	2,7	3,3	2,0
Ukupne investicije	21,7	21,7	21,7
Javne investicije	12,1	11,9	12,4
Privatne investicije	9,6	9,8	9,3
Ukupna štednja	22,6	23,1	22,1
Javna potrošnja	11,9	11,5	12,3
Rast izvoza	6,9	6,8	7,0
Granični odnos kapital/output	3,2	3,2	3,7
Zemlje s visokim rastom			
Realni rast BDP-a	7,0	7,1	6,9
Realni rast BDP-a per capita	5,0	5,1	4,8
Ukupne investicije	23,8	22,2	25,6
Javne investicije	11,8	10,8	12,8
Privatne investicije	12,0	11,3	12,8
Ukupna štednja	27,3	26,5	28,1
Javna potrošnja	11,9	11,4	12,4
Rast izvoza	9,1	8,8	9,4
Granični odnos kapital/output	2,5	2,4	2,9
Zemlje sa srednjim rastom			
Realni rast BDP-a	4,1	5,3	2,8
Realni rast BDP-a per capita	1,5	2,5	0,5
Ukupne investicije	20,5	21,3	19,6
Javne investicije	12,7	12,9	12,6
Privatne investicije	7,7	8,4	7,0
Ukupna štednja	20,0	20,9	19,0
Javna potrošnja	11,5	11,3	11,8
Rast izvoza	5,8	6,0	5,7
Granični odnos kapital/output	3,4	3,6	3,7
Zemlje s niskim rastom			
Realni rast BDP-a	1,8	3,0	0,6
Realni rast BDP-a per capita	-0,5	0,7	-1,6
Ukupne investicije	19,6	21,7	17,4
Javne investicije	11,0	11,6	10,2
Privatne investicije	8,7	10,1	7,1
Ukupna štednja	18,0	20,6	15,1
Javna potrošnja	13,2	12,9	13,5
Rast izvoza	3,2	2,7	3,7
Granični odnos kapital/output	4,9	4,6	6,6

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook , svibanj 1993, str. 47.

Zemlje sa visokim stopama ekonomskog rasta, imaju znatno više stope domaće štednje; efikasnije investicije, mjereno marginalnim kapitalnim koeficijentom (odnosom kapital/output) i viši udjel investicija, koje su financirane iz domaće štednje. Makroekonomske politike imaju značajnu ulogu u poticanju rasta, a u sve tri grupe zemalja involviranost vlade bila je otprilike podjednaka. Aproximativno je bio podjednak udjel javne potrošnje u bruto domaćem proizvodu u sve tri grupe zemalja. Najznačajnija je razlika između te tri grupe zemalja bila u različitim stopama rasta izvoza. Rast izvoza bio je - u grupi zemalja sa najvišim ekonomskim rastom - više nego dvostruko veći od rasta izvoza u grupi zemalja sa niskim ekonomskim rastom. To pokazuje da zemlje koje provode strategiju izvozne orijentacije, imaju općenito bolje ostale indikatore ekonomskog rasta. Strategija izvozne orijentacije utječe na porast ukupne faktorske produktivnosti. To je vidljivo iz prethodne analize doprinosa ukupne faktorske produktivnosti ukupnom rastu, a jednostavno komparirajući zemlje sa visokim i zemlje sa niskim stopama ekonomskog rasta.

Ukratko, iz podataka impliciraju zaključci, da ekonomije sa visokim stopama ekonomskog rasta imaju znatno više stope štednje i investicija, efikasnije investicije mjereno koeficijentom kapital/output i više stope rasta izvoza u odnosu na druge zemlje sa niskim ili srednjim stopama rasta. U isto vrijeme, udjel finalne javne potrošnje u outputu se ne razlikuje značajnije kod svih grupa zemalja.

Levine i Renelt (1992), analizirali su stupanj postojanosti, regresijskih jednadžbi rasta po pojedinim zemljama. Tri su temeljna nalaza u ovoj analizi. Prvo, da su stope investicija (u fizički i ljudski kapital) pozitivno korelirane s prosječnim stopama rasta. Vanjska trgovina, odnosno "stupanj otvorenosti" mjereno odnosom izvoz/uvoz ili uvoz/output, također je signifikantno koreliran sa investicijama i rastom. No, jaka koreliranost varijabli vanjske trgovine i investicija, čine teškom identifikaciju posebnih efekata ove eksplanatorne varijable na ekonomski rast. Korelacija ostalih varijabli (fiskalna politika, inflacija, porast stanovništva, obrazovanje i inicijalne razine dohotka) ne čine se posebno postojanim.

Novije studije potvrdile su nalaze Levina i Renelta, te su ukazale na robusnost nekih specifičnih varijabli. Na primjer, neke novije studije ukazuju na izuzetnu važnost stupnja otvorenosti ili izvozne orijentacije ("outward orientation for growth") i ekonomskog rasta. To su slijedeći empirijski radovi: Edwards (1989), Khan i Kumar (1993), Knight i drugi (1993), Lee (1993), te Villanueva (1993) i MMF (1993). Ove empirijske analize od posebnog su interesa za testiranje temeljnih postavki ovog rada. Stoga se one detaljnije elaboriraju. Iz ovih empirijskih testova implicira da je korelacija između otvorenosti privrede i ekonomskog rasta vrlo postojana i da zemlje koje imaju veći stupanj otvorenosti, ujedno imaju i više stope ekonomskog rasta.

Neke druge empirijske studije, ispitivale su robusnost korelacije između rasta i nekih drugih eksplanatornih varijabli. Na primjer, Fischer i drugi (1996) ispitivali su korelaciju između inflacije, stabilizacije i rasta. Rezultati ove analize upućuju na zaključak da dilema oko odabira "inflatornog rasta" ili "neinflatorne stabilizacije" nije vjerodostojna. Određeni broj tranzicijskih ekonomija ostvario je makroekonomsku ravnotežu uz negativne ili stagnantne stope ekonomskog rasta (tzv. "low - equilibrium trap"). Po našem mišljenju, dilema postoji oko toga kako postići ekonomski rast u uvjetima stabilnosti, tj. uz nisku inflaciju. Nesporno je da je makroekonomska stabilizacija bitan preduvjet za dugoročni ekonomski rast. Drugi autori uzeli su u obzir odnos između javnih i privatnih investicija (Khan i Kumar, 1993); bankovnih obveznih rezervi, kao indikatora "financijske represije" i rasta (Roubini i Sala-i-Martin, 1992). Sažeti prikaz rezultata novijih empirijskih istraživanja, koja se temelje na regresijskoj analizi po zemljama, bio je pokušaj utvrđivanja determinanti dugoročnog ekonomskog rasta⁶.

⁶ Prikaz empirijskih testova ovime, svakako, nije iscrpljen. Upućujemo, na primjer, na empirijski test za mjerenje efekata konvergencije u okviru neoklasičnog modela za "zatvorene privrede" sa opadajućim prinosima kapitala u Barro i Sala-i-Martin (1990, 1991 i 1992). Ovaj rad nismo uzeli u obzir, jer se odnosi na model "zatvorene privrede".

5. IZVOZ I EKONOMSKI RAST - EMPIRIJSKI STUDIJE

Empirijske studije ukazuju na izuzetnu važnost stupnja otvorenosti ili "izvozne razvojne orijentacije" i ekonomskog rasta. Time se bave, između ostalih, slijedeći radovi: Feder (1983), de Melo i Robinson (1990), Dollar (1992), Khan i Kumar (1993), Knight i drugi (1993), Lee (1993), te Villanueva (1993), te MMF (1993). U ovom radu, se daje kratki prikaz najvažnijih rezultata navedenih istraživanja.

Feder (1983), u svojem radu polazi od dvosektorskog modela ekonomije i od pretpostavke da je marginalna faktorska produktivnost viša u izvoznom sektoru ekonomije, u odnosu na rezidualni sektor ekonomije koji ne izvozi. Implicira da izvoz - putem eksternalija - utječe na optimalnu alokaciju resursa, što općenito rezultira bržim ekonomskim rastom. Kvantitativna procjena razlika u marginalnoj faktorskoj produktivnosti, poslužila je za empirijsku analizu determinanti ekonomskog rasta, na uzorku nerazvijenih zemalja u razdoblju 1964. do 1973. godine. Parametar inter-sektorskih eksternalija, signifikantan je. Na spomenutom uzorku, parametar je kvantificiran tako da 10% porasta izvoza - bez realokacije resursa u izvozni sektor - utječe na njegov porast za aproksimativno 1.3%. Uz razlike između sektora, uslijed eksternalija, empirijski je utvrđena razlika u produktivnosti između izvoznog sektora i sektora koji ne izvozi. Odnosno, bolje rečeno, stopa rasta BDP-a sastoji se od doprinosa faktora akumulacije (rast kapitala i rada), te doprinosa nastalih usmjeravanjem faktora proizvodnje iz sektora niske produktivnosti (koji ne izvozi) u sektor visoke produktivnosti (koji izvozi). Iz rezultata empirijske analize proizlazi da je prosječnom ekonomskom rastu od 6.5%, rast produktivnosti povezan s izvoznom ekspanzijom, doprinio s oko 1.8 postotnih poena. Doprinos inter-sektorskih eksternalija iznosio je 0.81, a ostalih faktora 0.96, što znači da je oko 45% doprinosa ekonomskom rastu, uslijed veće produktivnosti izvoza, rezultat inter-sektorskih eksternalija. Ovaj model Federa i njegova empirijska analiza, govore u prilog izvozne orijentacije, koja će rezultirati optimalnom alokacijom resursa. To je posljedica značajne razlike u marginalnoj faktorskoj produktivnosti između izvoznog sektora i sektora ekonomije koji ne izvozi. Villanueva (1993), koristi dvosektorski model Federa, i analizira povezanost izvoza i ekonomskog rasta kroz proces učenja, koji implicira poboljšavanjem ljudskog kapitala.

De Melo i Robinson (1990), formulirali su model koji se temelji na ranijim istraživanjima Paula Romera. Model sadrži tri vrste eksternalija znanja, koje objašnjavaju mehanizam ekonomskog rasta povezanog sa visokim udjelom izvoza i uvoza u BDP-u. Tako postoje eksternalije "trgovačke promocije", "uvozne" i "izvozne" eksternalije. Ovaj model endogenizira varijable koji djeluju na ukupnu faktorsku produktivnost, za razliku od neoklasičnih modela, u kojima na ukupnu faktorsku produktivnost utječe egzogena varijabla ("tehnički progres") i akumulacija kapitala.

Dollar (1992) je analizirao utjecaj "otvorenosti" ekonomije na ekonomski rast. Empirijska analiza izrađena je na uzorku od 117 nerazvijenih zemalja i to za razdoblje od 1976. do 1985. godine. "Izvozna orijentacija", podrazumijeva kombinaciju dva temeljna elementa: prvo, relativno nisku razinu zaštite kod uvoza proizvodnih inputa, što rezultira realnim deviznim tečajem, koji je povoljan za izvoznike; i, drugo, varijabilnošću, volatilnošću realnog deviznog tečaja. Devizni tečaj je relativno stabilan, odnosno volatilnost je neznatna u slučaju implementacije izvozne orijentacije. Dollar je razvio vlastitu metodologiju za izračunavanje "indeksa distorzije realnog deviznog tečaja". Indeks mjeri distorziju između postojećeg realnog deviznog tečaja i, uvjetno rečeno, hipotetskog "ravnotežnog" deviznog tečaja⁷. Indeks distorzije realnog deviznog tečaja, služi za utvrđivanje korelacije između izvozne orijentacije i ekonomskog rasta. Korelacija je signifikantna i negativnog je predznaka (tečaj/BDP po stanovniku), a korelacija je robusna. Ponderirani prosjek indeksa distorzije i volatilnosti⁸ realnog deviznog tečaja, uzeti su kao kriterij mjerenja stupnja "otvorenosti" ekonomije, a na uzorku od 95 nerazvijenih zemalja. Ove zemlje klasificirane su u četiri grupe po stupnju njihove "otvorenosti". Dollar je primijenio jednostavni ekonometrijski model u

⁷ Dollar je navedeni indeks definirao kao "...measures the extent to which the real exchange rate is distorted away from its **free-trade level** by the trade regime...", str. 524.

⁸ To su obične promjene indeksa distorzije realnog deviznog tečaja u odnosu na njegov prosjek za razdoblje 1976-1985.

kojem je rast BDP-a po stanovniku 1976-1985. godine, funkcija stope investicija, volatilnosti deviznog tečaja i indeksa distorzije. Linearna regresija rasta po stanovniku u odnosu na ove tri eksplanatorne varijable ukazuje na pozitivnu korelaciju sa stopom investicija i na negativnu korelaciju u odnosu na distorzije i volatilnost realnog deviznog tečaja. To potvrđuje signifikantnu korelaciju između ekonomskog rasta i izvozne orijentacije.

Khan i Kumar (1993), analizirali su utjecaj investicija na dugoročni ekonomski rast. Originalni doprinos ovog rada je u analitičkoj podjeli agregatnih investicija na "javne" i "privatne" investicije. Ove dvije komponente agregatnih investicija imaju različiti utjecaj na rast. Studija analizira i hipotezu o konvergenciji. Studija empirijski potvrđuje hipotezu o uvjetnoj konvergenciji. Tehnološki progres nije egzogen. Ta varijabla analizira se kao funkcija tzv. "trgovačke orijentacije" (engl. "trade orientation")⁹ i priljeva "inozemnih direktnih investicija". Empirijska analiza temelji se na uzorku od 95 nerazvijenih zemalja, a za razdoblje od 1970-1990. godine. U empirijskoj analizi, kao zavisna varijabla uzet je rast BDP-a po stanovniku. Korelacija između rasta i trgovačke orijentacije i stranih direktnih investicija pozitivna je, ali nije statistički signifikantna u ovom modelu. Signifikantnost korelacije i postojanost je veća, ako se primjeni drugačija ekonometrijska metoda, tzv. TSLS metoda, odnosno metoda najmanjih kvadrata u dvije faze (engl. "Two Stage Least Squares"), umjesto obične metode najmanjih kvadrata (engl. "Ordinary Least Squares" - OLS). Između ostalog, može se zaključiti da rezultati analize Khana i Kumara potvrđuju hipotezu iz ekonomske literature da "izvozna orijentacija" - povećavanjem stupnja konkurentnosti i izloženosti domaće ekonomije stranoj tehnologiji - ima dinamičke efekte na ekonomski rast. Naravno, osnovna hipoteza studije, koja je potvrđena i empirijskom analizom, bila bi u tome da su privatne investicije znatno efikasnije od javnih investicija, te da imaju veće implikacije na ekonomski rast. Ukoliko se uzme u obzir distinkcija

⁹ Trgovačka orijentacija mjeri se, u ovoj studiji, prosječnim udjelom izvoza i uvoza u BDP- u. To je identično kategoriji tzv. "otvorenosti ekonomije", koju često koriste neki drugi teoretičari ekonomskog rasta.

agregatnih investicija na privatne i javne, tada je i (uvjetna) konvergencija brža. Zaključci ove analize imaju značajnih implikacija na nacionalne makroekonomske politike.

Empirijska studija Knight, Loayza i Villanueva (1993), bazirana je na analizi vremenskih serija 98 zemalja (industrijski razvijenih i zemalja u razvoju) za razdoblje od 1960. do 1985. godine. U ovom modelu, zavisna varijabla je realni BDP po zaposlenom. Model sadrži šest eksplanatornih varijabli: stopu rasta radno sposobnog stanovništva; prosječnu stopu realnih investicija (uključujući i javne investicije) u odnosu na realni BDP; te, stopu investicija u ljudski kapital, u BDP-u. Četvrta varijabla je restriktivnost vanjskotrgovačkog režima, odnosno ponderirani prosjek carinskih stopa na uvoz poluproizvoda i kapitalnih dobara. Peta varijabla je udjel javnih investicija u fiksne fondove u BDP-u; i, šesta je realni BDP po zaposlenom sa "pomakom" od prethodnih pet godina. Rezultati ovog modela, ukazuju da varijabla "otvorenosti privrede" - mjereno kao ponderirani prosjek uvoznih carina - ima signifikantni negativni utjecaj na rast outputa. Stupanj otvorenosti utječe na ekonomski rast, ne samo kroz stopu investicija, već i kroz mogućnosti recepcije tehnološkog progressa. To potvrđuje da liberalna trgovačka zaštitna politika, odnosno "otvorenost" domaće ekonomije potiče ekonomski rast. Rezultati analize najvažnijih determinanti ekonomskog rasta potvrđuju, dakle, tezu da investicije u ljudski kapital, javne investicije i otvorenost zemlje imaju signifikantni i pozitivan utjecaj na ekonomski rast. Ova empirijska analiza potvrđuje i tezu o konvergenciji. Lee (1993), analizira - u okviru neoklasičnog i endogenog modela otvorene ekonomije - povezanost vanjske trgovine i ekonomskog rasta. Rezultati empirijske analize, ukazuju na slijedeće: prvo, da su posljedice "trgovačkih distorzija" (engl. "trade distortions") srazmjerne "otvorenosti" zemlje; drugo, distorzije značajno umanjuju marginalnu produktivnost kapitala. Trgovačke distorzije izražene su visinom tarife na uvoz i premijom na paralelnom, neregularnom deviznom tržištu. Regresijska analiza ukazuje na negativnu i signifikantnu korelaciju između (uvozne) tarife i ekonomskog rasta, pod pretpostavkom konstantne stope štednje i inicijalnog dohotka. Isto se odnosi i na regresiju premije na paralelnom deviznom tržištu i rasta. Rezultati ove empirijske analize, također sugeriraju zaključke o povezanosti trgovine i rasta.

Empirijska potvrda pozitivnog utjecaja izvozne orijentacije na realizaciju makroekonomskih pokazatelja, vidljiva je iz studije Međunarodnog monetarnog fonda (IMF, svibanj 1993). Ovdje se analiziraju nerazvijene zemlje, koje su klasificirane u četiri grupe i to prema kriteriju stupnja izvozne orijentacije. U prvoj grupi zemalja, nalaze se one zemlje u kojima ne postoje trgovačke kontrole ili su one vrlo niske. To su zemlje koje karakterizira snažna izvozna orijentacija. U drugoj grupi, nalaze se one u kojima je prosječna stopa efektivne zaštite relativno niska; u trećoj su one zemlje u kojima ukupna struktura poticaja djeluje u korist domaćeg sektora gospodarstva. Četvrta grupa, bi bila ona sa domaćim poticajima koji su sasvim u funkciji zaštite domaćeg gospodarstva.

U tablici 3, prikazani su kvantitativni podaci koji nedvosmisleno ukazuju na povezanost izvozne orijentacije i ekonomskog rasta.

Ekonomije koje primjenjuju strategiju izvozne orijentacije (engl. "outward-oriented strategy"), ostvarile su bolje makroekonomske rezultate, a u odnosu na zemlje koje primjenjuju strategiju unutrašnje orijentacije (engl. "inward-oriented strategy"). Već su spomenute dileme oko karaktera kauzalnosti izvoza i ekonomskog rasta. To se čini relativno plauzibilnim. Međutim, nema sumnje u bolje ekonomske performance zemalja koje su uklonile uvozne barijere i koje potiču izvoz, u odnosu na zemlje koje su odabrale strategiju unutrašnje orijentacije. Na primjer, stope rasta BDP-a ukazuju na opadajući, degresivni smjer, od snažno izvožno orijentiranih zemalja prema grupi snažno unutrašnje orijentiranih zemalja, odnosno zemalja koje primjenjuju strategiju unutrašnje orijentacije; slične, vrlo značajne razlike mogu se uočiti i kod stopa štednje i investicija; varijacija marginalnog kapitalnog koeficijenta, što je odraz veće efikasnosti kapitala, uslijed više produktivnosti investicija u izvožno orijentiranim zemljama; evidentne su i značajne razlike u ukupnoj faktorskoj produktivnosti, koja je indikator efikasnosti inputa kapitala i rada zajedno. Svi ovi makroekonomski pokazatelji ukazuju na prednosti strategije izvozne orijentacije, koja pokazuje općenito bolje ekonomske performance.

Tablica 3.
**ZEMLJE U RAZVOJU: TRŽIŠNA ORIJENTACIJA I GOSPODARSKI
 POKAZATELJI (GODIŠNJA POSTOTNA PROMJENA,
 AKO NIJE NAZNAČENO DRUGAČIJE)**

	1974-85.	1986-92.
Ukupno		
Realni rast BDP-a	4,1	3,8
Realni rast BDP-a per capita	1,7	1,5
Ukupne uštede (postotak od BDP-a)	18,1	18,1
Ukupne fiksne investicije (postotak od BDP-a)	20,6	18,9
Kapital-output odnos	1,5	2,3
Ukupni faktor produktivnosti	0,8	1,4
Jače vanjski orijentirane		
Realni rast BDP-a	8,0	7,5
Realni rast BDP-a per capita	6,1	5,9
Ukupne uštede (postotak od BDP-a)	30,3	34,0
Ukupne fiksne investicije (postotak od BDP-a)	30,1	28,8
Kapital-output odnos	1,3	1,4
Ukupni faktor produktivnosti	2,6	3,8
Srednje vanjski orijentirane		
Realni rast BDP-a	4,3	4,8
Realni rast BDP-a per capita	2,2	2,5
Ukupne uštede (postotak od BDP-a)	18,6	17,9
Ukupne fiksne investicije (postotak od BDP-a)	22,4	18,3
Kapital-output odnos	1,2	2,1
Ukupni faktor produktivnosti	0,9	2,4
Srednje unutrašnje orijentirane		
Realni rast BDP-a	4,4	2,4
Realni rast BDP-a per capita	1,8	-0,1
Ukupne uštede (postotak od BDP-a)	18,1	15,8
Ukupne fiksne investicije (postotak od BDP-a)	20,5	17,9
Kapital-output odnos	1,3	2,4
Ukupni faktor produktivnosti	1,3	0,3
Jače unutrašnje orijentirane		
Realni rast BDP-a	2,3	2,5
Realni rast BDP-a per capita	-0,3	-0,1
Ukupne uštede (postotak od BDP-a)	13,7	10,9
Ukupne fiksne investicije (postotak od BDP-a)	16,3	14,1
Kapital-output odnos	2,0	2,8
Ukupni faktor produktivnosti	-0,4	0,3

Na kraju, potrebno je konstatirati da je povezanost vanjske trgovine, odnosno izvoza i ekonomskog rasta vrlo kompleksna. Vidjeli smo da postoje brojni radovi i empirijske studije koji su konzistentni sa tzv. teorijom rasta poticanog izvozom (engl. "export-led growth theory" ili

ELG). Ovaj teoretski koncept polazi od postavke da izvoz signifikantno utječe na ekonomski rast (engl. "positive trade-output growth dynamic"). Ali, s druge strane, postoji određeni broj autora koji iznose tezu da je kauzalitet izvoza i ekonomskog rasta upravo inverzan (engl. "growth-led exports"), tj. da rast outputa istovremeno inducira i rast izvoza¹⁰.

6. NACIONALNE POLITIKE I EKONOMSKI RAST

Vidjeli smo da je neoklasični model rasta pretpostavljao opadajući marginalni prinos kapitala. Ova pretpostavka modela, bila je objašnjena izrazitim varijacijama stopa rasta ili razine dohotka po stanovniku između zemalja i nije mogla dati odgovor na pitanje zašto nerazvijene zemlje nemaju brži rast od razvijenih. Također, rast je nezavisan od stopa štednje i determiniran je demografskim faktorima (stopom rasta stanovništva) i egzogenom varijablom modela, tehnološkim progresom. To je bio razlog zašto neoklasični modeli rasta nisu mogli objasniti mehanizme koji potiču ravnotežni rast, niti nisu mogli objasniti kroz koje se to vladine politike može utjecati na ekonomski rast. Već smo mogli uočiti da se nove teorije rasta, za razliku od ovih ograničenja neoklasičnih modela, bave mehanizmima putem kojih se ravnotežni rast ostvaruje endogeno. Neki autori bavili su se istraživanjima problema međusobne povezanosti nacionalnih, makroekonomskih politika i dugoročnog rasta.

Khan i Villanueva (1991), analizirali su povezanost nacionalnih, makroekonomskih politika i dugoročnog ekonomskog rasta. U pregledu empirijskih istraživanja, kojeg su Khan i Villanueva prezentirali u tom radu, od odabranih deset makroekonomskih varijabli, izvoz i realna kamatna stopa, odnosno (niska) inflacija imaju nedvosmisleno pozitivan utjecaj na ekonomski rast. Varijable fiskalne politike, pokazale su najveću različitost.

¹⁰ O tome vidjeti u Helpmana (1988), Chakwinove (1992) i studija OECD (1993), koji ovu hipotezu analiziraju na primjeru dinamičnih zemalja Istočne Azije.

Mervar (1996a), također analizira utjecaj nacionalnih politika na rast, a na uzorku od 119 zemalja. Iz tabličnog prikaza rezultata empirijske analize - između ostalog - nedvosmislena je povezanost, otvorenosti ekonomije i viših stopa ekonomskog rasta.

Tablica 4.
UTJECAJ NACIONALNE POLITIKE NA EKONOMSKI RAST
(Pregled za 119 zemalja)

	Brzi rast	Spori rast	Zaostajanje
	n ≤ 48	n ≤ 56	n ≤ 15
1. Prosječna godišnja stopa rasta realnog BDP-a per capita (%), 1960.-88.	3,85 (48)	1,42 (56)	-0,66 (15)
2. Odnos investicija i realnog BDP-a (%) 1960.-88.	22,34 (48)	15,92 (56)	12,72 (15)
3. Odnos državne potrošnje i realnog BDP-a (%), 1960.-88.	16,96 (48)	17,72 (56)	22,06 (15)
4. Paritet kupovne moći, indeksi (US = 100), 1960.-88.	68,73 (48)	58,95 (56)	47,76 (15)
5. Premija neregularnog deviznog tržišta (%), 1960.-88.	8,26 (35)	27,35 (44)	49,25 (13)
6. Prosječna stopa inflacije (%), 1960.-89.	14,29 (44)	31,89 (53)	11,06 (14)
7. Otvorenost ekonomije (%) (izvoz + uvoz)/BDP, 1960.-88.	52,48 (44)	31,66 (55)	27,11 (13)
8. Prosječni broj godina obrazovanja ukupnog stanovništva - 1985.	5,83 (42)	4,64 (48)	2,00 (11)
9. Indeks građanskih sloboda (1 = najviši, 7 = najniži), 1960.-85.	3,43 (46)	3,98 (54)	5,52 (14)
10. Indeks političkih prava (1 = najviši, 7 = najniži), 1960.-85.	3,39 (45)	4,10 (54)	5,96 (14)
11. Droj revolucija i prevrata godišnje, 1960.-85.	0,14 (46)	0,22 (54)	0,42 (14)

Napomena: Broj promatranja je dan u zagradama. Podaci nisu bili dostupni za sve varijable ukupnog uzorka od 119 zemalja.

Ekonomije sa brzim rastom su za ovu priliku definirane kao one s prosječnim rastom godišnjeg realnog BDP-a per capita iznad 2,5%.

Izvor: Mervar (1996a).

7. ZAKLJUČAK

Namjera ovog rada bila je u prezentiranju osnovnih rezultata najnovijih teoretskih i empirijskih radova o kauzalitetu između dugoročnog ekonomskog rasta i izvoza. Rezultati ovih istraživanja svakako imaju značajne implikacije na makroekonomske politike svih zemalja, posebno malih otvorenih ekonomija.

Nacionalna makroekonomska politika svakako bi morala inkorporirati - u svoje opće makroekonomske ciljeve - i ostvarivanje većeg autonomnog porasta izvoza, i to mjereno, primarno, *povećanjem izvoza per capita*,¹¹ kao i *povećanjem relativnog udjela domaćeg izvoza u ukupnom svjetskom izvozu*. Iz shvaćanja i ocjene povezanosti izvoza i ekonomskog rasta, trebala bi proizaći odgovarajuća strategija kao način i put dostizanja željenog cilja. "Export push" strategija¹² nameće se kao neophodan odabir za male otvorene ekonomije, koje su u tranziciji. Hrvatska u tome nije nikakav izuzetak. Svi raspoloživi instrumenti makroekonomske politike, koji bi djelovali poticajno na izvoz¹³, morali bi biti podešeni ostvarivanju toga cilja¹⁴. Krajnji zaključak ovog rada bio bi u tome da bi i makroekonomska politika Hrvatske, kao "male otvorene

¹¹ Jože Damijan (1993), ekonometrijski je testirao tezu da povećanje udjela pojedine države u svjetskoj trgovini ima relativno manji učinak od autonomnog povećavanja izvoza, mjereno povećavanjem izvoza per capita. Multiplikativni efekti porasta izvoza per capita na porast BDP per capita, veći su kod zemalja sa višim BDP per capita.

¹² U ovom radu, strategija označava kompleksnu strukturu poticaja, odnosno skup mjera srednjoročne i dugoročne makroekonomske politike, koje su konzistentne sa ostvarivanjem srednjoročnih, odnosno dugoročnih makroekonomskih ciljeva.

¹³ Trebalo bi, svakako, istaknuti naše mišljenje da je neprihvatljivo poticanje izvoza korištenjem tzv. "tečajnih ingredijenata", obzirom na preuzete obveze da će se voditi politika jedinstvenog tečaja. Prema članku VIII. Statuta MMF-a, multipli odnosno višestruki tečajevi smatraju se "per definitionem" deviznim restrikcijama po tekućim transakcijama sa inozemstvom, i u okviru statusa "de iure" konvertibilnosti po tekućim međunarodnim transakcijama nisu dozvoljeni.

¹⁴ EBRD je, na primjer, razradila posebne mehanizme za financijsku potporu izvoza iz tranzicijskih ekonomija, koji se nazivaju skupnim pojmom "Trade Facilitation Strategy".

ekonomije" u tranziciji, trebala u većoj mjeri poticati izvoz, koji je jedna od vrlo važnih determinanti dugoročnog ekonomskog rasta.

LITERATURA

Aghevli B. Bijan and Marquez - Ruarte Jorge, (1985): A Case of Successful Adjustment: Korea's Experience During 1980 - 1984, **IMF Occasional Paper** No. 39, International Monetary Fund, Washington, D.C.

Agenor Richard and Montiel Peter, (1996): *Development Macroeconomics*, Princeton University Press, Princeton.

Ahmed Sadiq, (1993): *Appropriate Macroeconomic Management in Indonesia's Open Economy*, The World Bank, Washington, D.C.

Balassa Bela, (1977): *Export Incentives and Export Performance in Developing Countries - A Comparative Analysis*, The World Bank Staff Paper No. 248, The World Bank, Washington, D.C.

Baldwin E. Richard, (1994): *Towards an Integrated Europe*, Centre for Economic Policy Research, London.

Bhagwati J. N., (1988): *Export - Promoting Trade Strategy - Issues and Evidence*, **World Bank Research Observer**, The World Bank, Washington, D.C.

Barro Robert J. i Xavier Sala-i-Martin, (1990): *Economic Growth and Convergence Across the United States*, **NBER Working Papers Series**, Working Paper, br. 3419, Cambridge, Mass., NBER Inc.

Barro Robert J. i Xavier Sala-i-Martin, (1991): *Convergence Across States and Regions*, **Brookings Papers on Economic Activity**, 0(1).

Barro Robert J. i Xavier Sala-i-Martin, (1992): *Convergence*, **Journal of Political Economy**, 100(2).

Barro Robert J. i Xavier Sala-i-Martin, (1995): *Economic Growth*, McGraw - Hill Inc., New York.

Bercuson Kenneth, (1995): Singapore - A Case Study in Rapid Development, IMF Occasional Paper No. 119, International Monetary Fund, Washington, D.C.

Brash T. Donald, (1995): Monetary Policy and the Export Sector in New Zealand, Adress by the Governor of the Reserve Bank of New Zealand, BIS Review, Basle.

Chakwin Naomi, (1992): Exports and Growth - An Empirical Investigation of Casuality, Ph.D. Dissertation, New School for Social research, New York.

Damijan Jože, (1993): Velikost države in gospodarska razvitost, **Slovenska ekonomska revija**, Ljubljana, letnik 44, številka 6.

Debelle Guy and Faruqee Hamid, (1996): What Determines the Current Account - A Cross Sectional and Panel Approach, IMF Working Paper, br. 58/96.

De Rosa A. Dean, (1992): Increasing Export Diversification in Commodity - Exporting Countries, A Theoretical Analysis, **IMF Staff Papers**, International Monetary Fund, Washington, D.C.

Dollar David, (1992): Outward Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence from 95 LDCs, 1976 - 1985, **Economic Development and Cultural Change**, travanj 1992, 40.

Dornbusch Rudiger, (1980): Open Economy Macroeconomics, Basic Books, New York.

Dornbusch Rudiger and Helmers Leslie, (1988): The Open Economy Tools for Policy Makers in Developing Countries, EDI Series in Economic Development, The World Bank, Washington, D.C.

Dornbusch Rudiger, (1993): Policymaking in the Open Economy - Concepts and Case Studies in Economic Performance, EDI Series in Economic Development, The World Bank, Washington D.C.

Edwards Sebastian, (1989) : Openness, Outward Orientation, Trade Liberalization, and Economic Performance in Developing Countries, The World Bank, Washington, D.C., **WB Working Papers**, WPS 191, lipanj 1989.

Fagerberg Jan, (1994): Technology and International Differences in Growth Rates, **Journal of Economic Literature**, 32(3).

Feder Gershon, (1992): On Exports and Economic Growth, **World Bank Staff Working Paper**, No. 508, The World Bank, Washington, D.C.

Fischer Stanley, Sahay Ratna and Vegh A. Carlos, (1996): Stabilization and Growth in Transition Economies - The Early Experience, **IMF Working Papers**, br. 31/96.

Frisch Helmut and Woergoetter, (1993): Open Economy Macroeconomics - Proceedings of a Conference held in Vienna by the International Economic Association, St.Martin's Press, New York.

Gershon Feder, (1983): On Exports and Economic Growth, **Journal of Development Economics**, veljača/travanj 1983, 12.

Ghosh R. Atish and Ostry D. Jonathan, (1994): Export Instability and the External Balance in Developing Countries, **IMF Staff Papers**, Volume 41, No. 2, International Monetary Fund, Washington, D.C.

Helpman Elhanan, (1988): Growth, Technological Progress and Trade, NBER Reprint, No. 1145, Cambridge, Mass., NBER.

Hillier Brian, (1995): The Macroeconomic Debate - Models of the Closed and Open Economy, Blackwell, Oxford.

Incentives for Industrial Exports, (1982), UNCTAD Secretariat, United Nations, New York.

Khan Mohsin and Knight D. Malcolm, (1986): Import Compression and Export Performance in Developing Countries, **IMF Working Papers**, International Monetary Fund, Washington, D.C.

Khan Mohsin and Villanueva Delano, (1991): Macroeconomic Policies and Long - Term Growth - A Conceptual and Empirical Review, **IMF Working Papers**, International Monetary Fund, Washington, D.C.

Khan Mohsin and Manmohan S. Kumar, (1993): Public and Private Investment and the Convergence of Per Capita Incomes in Developing Countries, **IMF Working Papers**, br. 93/51.

Knight Malcolm, Loayza Norman and Villanueva Delano, (1993): Testing Neoclassical Theory of Economic Growth, **IMF Staff Papers**, Volume 40, No. 3, International Monetary Fund, Washington, D.C.

Krueger O. Anne, (1985): Import Substitution versus Export Promotion, "Finance and Development", The World Bank and International Monetary Fund, Washington, D.C.

Krueger O. Anne, (1991): External Sector Liberalisation and the Appropriate Economic Policy Mix, in "Economic Policy Reform in Developing Countries", Yale University.

Lee Jong Wha, (1992): International Trade, Distortions and Long - Run Economic Growth, **IMF Working Papers**, International Monetary Fund, Washington, D.C.

Levine Ross and David Renelt, (1991): Cross Country Studies of Growth and Policy - Methodological, Conceptual and Statistical Problems, **World Bank Working Papers** (WPS 608).

Levine Ross and David Renelt, (1992): A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions, **The American Economic Review**, rujan 1992.

Lanyi Antoine, (1993): An Analytical Framework for Medium - Term Adjustment, IMF Institute, Washington, D.C.

Melo de Jaime and Robinson Sherman, (1990): Productivity and Externalities - Models of Export - Led Growth, The World Bank, Washington, D.C.

Meade E. James, (1990): Inteligentna ekonomska politika, Ekonomska biblioteka OKC, Zagreb.

Mervar Andrea, (1996): Determinante dugoročnog ekonomskog rasta - Što se može naučiti iz empirijskih analiza, **Privredna kretanja i ekonomska politika**, Ekonomski institut Zagreb i Ministarstvo financija Republike Hrvatske, Zagreb, broj 47., veljače 1996.

Mervar Andrea, (1996a): The Economic Growth in Croatia - Current Conditions, Determinants and Prospects, magistarski rad, The Florida State University, Talahassee.

Mullor - Sebastian Alicia, (1987): A New Approach to the Relationship Between Export Instability and Economic Development, **IMF Working Papers**, International Monetary Fund, Washington, D.C.

Mullor - Sebastian Alicia, (1990): Export Instability and Policy Implications for Developing Countries, **IMF Working Papers**, International Monetary Fund, Washington, D.C.

OECD, (1993): From Trade - Driven Growth to Growth - Driven Trade: Reappraising the East Asian Development Experience, Paris.

Page John and others, (1993): The East Asian Miracle - Economic Growth and Public Policy, A World Bank Policy Research Report, The World Bank, Washington, D.C.

Radošević Dubravko, (1996): Konvertibilnost valuta, rukopis, Zagreb.

Rebelo Sergio, (1991): Growth in Open Economies, The World Bank, Washington, D.C.

Sebastian Edwards, (1989): Openness, Outward Orientation, Trade Liberalization, and Economic Performance in Developing Countries, The World Bank, **Working Papers** WPS 191, June 1989.

The Expansion of Exports from Developing Countries and Policies of Structural Adjustment in Developed Countries, (1980), United Nations, New York.

The East Asian Miracle - The Making of a Miracle and Macroeconomic Stability and Export Growth - Summary , (1993), The World Bank, Washington, D.C.

Thirlwall L.S.J. (1994): Economic Growth and Balance of Payments Constraint, St.Martin's Press, London.

Villanueva Delano, (1993): Exports and Economic Growth, IMF Working Paper, International Monetary Fund, Washington, D.C.

Villanueva Delano, (1993): Options for Monetary and Exchange Arrangements in Transition Economies, IMF Paper on Policy Analysis and Assessment, International Monetary Fund, Washington, D.C.

Vries de Bernard, (1979): Export Promotion Policies, World Bank Staff Working Paper No. 313, The World Bank, Washington, D.C.

Wha Lee Jong, (1993): International Trade, Distortions and Long-Run Economic Growth, **IMF Staff Papers**, International Monetary Fund, Washington, D.C.

World Economic Outlook 1994, (1993), International Monetary Fund, Washington, D.C.